

miştir. Mevdûd'un İmâdüddin Zengî, Seyfeddin Gazi ve İzzeddin Mesud olmak üzere üç oğlu vardı. Kızlarından Azîzetüddin Ahşevrâ Hatun, Sâlihiye'de Hanefiler için Mâridâniyye Medresesi'ni, oğlu İzzeddin Mesud'dan olan torunu Terken Hatun da Dımaşk'ın Kâsiyûn mahallesinde Şâfiîler için Atabekiyye Medresesi'ni yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dımaşk* (Amedroz), s. 285, 286, 349, 350, 355, 356, 357, 358; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 119, 121, 138; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 121, 123-124, 139, 206-207, 212-214, 251-252, 254-255, 266-267, 298-299, 302, 327-332, 355-356; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fî'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad - Kahire 1382/1963, s. 75, 76, 94-98, 108, 109, 112-114, 119-128, 135, 144-150; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb*, s. 169, 172; a.mlf., *Zübdetü'l-haleb*, II, 296-298, 308-309, 311, 318-321; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, Beyrut, ts., I, 66, 109-110, 122-123, 129-132, 152; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 158-159; V, 302-303; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, I, 118, 188-190; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XX, 521-522; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut 1399/1979, IV, 216; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 398-399, 409-410; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, II, 438-442; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., "Mawdûd b. İmâd al-Din Zankî", *EP* (İng.), VI, 870-871; Saîd ed-Diveci, *Târîhu'l-Mevşil*, Musul 1402/1982, s. 288-292; D. Patton, *A History of the Atabegs of Mosul and Their Relations with the Ulama A.H. 521-660 A.D. 1127-1262* (doktora tezi, 1983), New York University, s. 119-126; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 281, 294-298, 308-309, 325-326; Bahattin Kök, *Nureddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*, İstanbul 1992, s. 60-61; K. V. Zetterstéén, "Mevdûd", *IA*, VIII, 163.

BAHATTİN KÖK

MEVDÛD b. MES'ÛD-i GAZNEVÎ

(مودود بن مسعود غزنوی)

Ebü'l-Feth Şihâbü'd-dîn ve'd-devle ve Kutbü'l-mille Mevdûd b. Mes'ûd-i Gaznevî (ö. 440/1048)

Gazneli hükümdarı (1041 - 1048).

Muhtemelen 401-402 (1010-1011) yılları arasında doğdu. Sultan Mesud, büyük oğlu Mevdûd'u ilk olarak Türkmenler'i kontrol altında tutmak için Dihistan bölgesinde görevlendirdi (426/1035). Ardından Selçuklular'ın faaliyetlerini önlemek amacıyla Mevdûd'u ve başkumandan Ali Dâye'yi kuvvetli bir orduyla Belh'e gönderdi (Zilhicce 427 / Ekim 1036). Mevdûd ve Ali Dâye bir süre Belh'te kaldıktan sonra Gazne'ye döndüler (Cemâziyelevvel

429 / Şubat 1038). Sultan Mesud oğlu Sa'id'in Rebûilevvel 430'da (Aralık 1038) ölümü üzerine Mevdûd'u veliht tayin etti. Mevdûd babasının yanında Dandanakan Savaşı'na katıldı (1040). Savaşın ardından Sultan Mesud, Kuzey Afganistan'da duruma hâkim olmak için veziri Ahmed b. Abdüssamed ile Mevdûd'un kumandasında 4000 kişilik bir kuvveti Selçuklular'la savaşmak üzere Belh'e doğru yolladı (Muharrem 432 / Eylül 1040). Mevdûd, Selçuklular'la yaptığı mücadeleyi kazanamayınca Çağrı Bey Belh şehrine hâkim oldu.

Mevdûd, babasının ölümünü ve yerine amcası Muhammed'in geçtiğini haber alınca hemen amcasının üzerine yürümek istedi. Fakat Ahmed b. Abdüssamed önce Gazne'yi alması gerektiğini söyledi, Mevdûd da beraberindeki askerlerle Gazne'ye geldi. Gazne halkı onu karşılayıp itaatini bildirdi. Mevdûd kış aylarını muhtemel bir savaş için hazırlık yaparak Gazne'de geçirdi. Sultan Muhammed de kış sonunda Gazne'yi almak için Peşâver'den hareket etmişti. Mevdûd ve Muhammed'in orduları bugünkü Celâlâbâd yakınlarında Duppûr'da karşılaştı. Neticede Mevdûd, Muhammed'in ordusunu çetin bir savaşın sonra mağlûp etti (3 Şâban 432 / 8 Nisan 1041).

Gazneli tahtına oturduktan sonra Ahmed b. Abdüssamed'i vezirlik görevinde bırakan Mevdûd henüz Gazneliler Devleti üzerinde kesin hâkimiyet kuramamıştı. Nitekim babasının öldürüldüğünü Mül-tan'da iken haber alan Mecdûd da sultanlığı ilân etti ve büyük bir orduyla Lahor yolunu izleyerek Gazne'ye doğru ilerledi. Ancak kurban bayramını Lahor'da geçirdikten sonra çadırında ölümüne (10 Zilhicce 432 / 11 Ağustos 1041). Böylece Hindistan da Mevdûd'un eline geçti. Horasan'ın doğusunda ve Sistan'da Selçuklular'la mücadele etmek zorunda kalan Mevdûd, Kaymaz el-Hâcib kumandasında bir orduyu Sistan'a gönderdi. Sistan'da Selçuklular adına hüküm süren Ebü'l-Fazl Nasr b. Ahmed Gazneli ordusunu yendi (432/1041). Mevdûd ikinci bir orduyu Sistan'a sevkedince Ebü'l-Fazl, Horasan'da bulunan Selçuklu Ertaş'ın yardımıyla Gazneli kuvvetlerini yine bozguna uğrattı (Zilkade 433 / Temmuz 1042). Sultan Mevdûd daha sonra kumandanlarından Tuğrul'u Sistan'a gönderdiyse de Ebü'l-Fazl onunla bir barış antlaşması yaparak Sistan'ın Selçuklu hâkimiyetinde kalmasını sağladı.

Hindistan'da üç raca birleşerek Gazneliler'e karşı harekete geçtiler ve müslü-

manların elinde bulunan Hânsî, Thânesâr, Nagarkot ve diğer bazı yerleri geri aldılar. Birleşik Hint ordusu Lahor'u da yedi ay boyunca kuşatma altında tuttu. Takviye kuvvetlerin yardımıyla racalar geri püskürtüldü (435/1043-44). Oğulları Mansûr ve Mahmûd'u Lahor ve Peşâver'de görevlendiren Sultan Mevdûd, Hintlilerin saldırılarını önlemek için Hindistan'a askerî birlikler göndermeye devam etti. Neticede Mevdûd devrinde Gazneliler'in Hindistan'da sona ermek üzere olan nüfuzları yeniden güçlendi.

Mevdûd'un bütünü arzusu babasının Selçuklular'a bırakmak zorunda kaldığı yerleri geri alarak Gazneli Devleti'ne ihtişamını yeniden kazandırmaktı. Nitekim güneybatı sınırlarının korunmasını sağlayınca Kuzeybatı Afganistan'da Selçuklular'ı durdurdu ve geçici olarak geri çekilmeye mecbur etti. Sultan Mevdûd Herat'ı kurtarmış, Ceyhun nehri üzerinde önemli bir köprübaşı olan Tirmiz de birkaç yıl daha onun elinde kalmıştı. Ancak Mevdûd'un Horasan'a sevkettiği kuvvetler bu sırada Belh şehrinde üslenmiş olan Alparslan'ın ordusuna yenildi (Muharrem 435 / Ağustos 1043). Çağrı Bey oğlu Alparslan'la Tirmiz üzerine yürüyerek şehri Gazneliler'den aldı. Öte yandan Sistan'da bulunan Ertaş, 437'de (1045-46) Gazne'yi ele geçirmek için büyük bir orduyla harekete geçtiyse de Gazneliler karşısında başarısızlığa uğrayarak geri döndü.

Sultan Mevdûd, Selçuklular'a karşı tek başına bir sonuç alamayacağını anlayınca çevredeki diğer hükümdarlarla uzlaşmaya çalıştı. İsfahan'da bulunan Kâkûyîler ve Karahanlılar'la ittifak yaptı. Onlara katılmak üzere Gazne'den Belh'e hareket ettiyse de az sonra hastalanarak Gazne'ye dönmek zorunda kaldı ve 20 Receb 440'ta (29 Aralık 1048) burada vefat etti, Cemâziyelâhir 440'ta (Kasım 1048) öldüğü de kaydedilir (*EP* [İng.], VI, 872). Mevdûd cömertliği ve okçuluktaki maharetiyle tanınmıştı. Birûnî *el-Cemâhir fî ma'rifeti'l-cevâhir* ve *el-Kitâbü'l-Mu'anven bi'd-Destûr* adlı eserlerini Sultan Mevdûd'a ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gerdîzi, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 200, 204-206; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî - Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., bk. İndeks.; *Târîh-i Sistan* (nşr. Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 366-371, 388; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 4, 9-10, 18; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 484-488, 506, 518, 558-559, 582; a.e. (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, IX, 371-373, 395-396, 424; Cüzcânî, *Tabakât-i Nâsirî* (nşr.

Abdülhay Habîbî), Kandeher 1328 hş., s. 277-279, 294; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb* (nşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis), Tahran 1363 hş., s. 78, 83-85; Mîrhand, *Rauzatü's-şafâ*, IV, 132-135; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburgh 1963, s. 62, 120, 131, 264; a.mlf., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 6, 12-13, 20-37, 139-141; a.mlf., "Mavdûd b. Mas'ûd", *EI²* (İng.), VI, 871-872; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1979, I, 195, 242; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 378-379; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 65, 67, 76-81, 92, 100-101; M. Nazım, "Mevdûd", *İA*, VIII, 162-163; B. Spuler, "Ghaznavids", *EI²* (İng.), II, 1051; Günay Tümer, "Bîrûnî", *DİA*, VI, 213.

ERDOĞAN MERÇİL

MEVDÜDÎ

(مودودی)

(1903-1979)

Pakistanlı âlim ve düşünür,
Cemâat-i İslâmî teşkilâtının lideri.

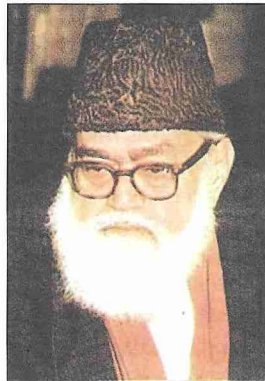
3 Receb 1321'de (25 Eylül 1903) Hindistan'ın Haydarâbâd (şimdiki Maharashtra) eyaletine bağlı Evrengâbâd kasabasında doğdu. Kendisine büyük dedesi Ebû'l-A'lâ'nın (ö. 935/1529) adı verildi. Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği için Seyyid Ebû'l-A'lâ olarak anıldı (Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, s. 704). Aslen Heratlı olup soyu Çiştîyye şeyhlerinden Mevdûd-i Çiştî'ye ulaşmaktadır. Annesi Rukiye Begüm, Âlemgîr Evrengzîb zamanında Orta Asya'dan Hindistan'a göç eden Türk asıllı bir ailenin kızıdır. İlk öğrenimine avukat olan babası Seyyid Ahmed Hasan'dan Farsça, Urduca, Arapça, mantık, fıkıh ve hadis dersleri alarak başladı. 1914'te Batı tarzında ve geleneksel İslâmî usule göre eğitim veren Medresetü'l-fevkâniyye'nin sekizinci sınıfına kaydoldu. 1915'te ailesinin Haydarâbâd'a taşınmasının ardından eğitimini buradaki dârüülûmda sürdürdü. Kısa bir müddet sonra babasının sağlığının bozulması üzerine okuldan ayrılıp ailesinin geçimine katkıda bulunmaya çalıştı, eğitimine kendi çabasıyla okul dışında devam etti. 1918'de Delhi'ye taşınarak burada çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başladı. 1919'da kardeşi Ebû'l-Hayr ile birlikte Cebelpûr'da Kongre Partisi'ne yakın kişilerin çıkardığı *Tâc* isimli haftalık gazetenin editörlüğünü üstlendi. 1920 sonlarında sömürge idaresini tenkit ettiği bir yazısından dolayı gazete kapanınca Delhi'ye döndü. 1921 yılı başlarında Cem-

'iyyet-i Ulemâ-i Hind'in çıkardığı *Müslim* (1925'ten itibaren *Cem'iyyet*) adlı gazetenin editörlüğünü yaptı. *Cem'iyyet*'teki bir seri yazısı *el-Cihâd fi'l-İslâm* adıyla kitap haline getirildi (A'zamgarh 1930). Bu yazılarında Hinduizm, Budizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık'taki kutsal savaşla İslâmî cihadı karşılaştırıp cihadın güçsüzlerin (müstaz'af) sömürü, baskı ve zulümden kurtuluşunu sağlayan olumlu ve ahlâkî yönlerini ortaya koydu. 1920'li yıllarda Hindistan Hilâfet Hareketi'ne katılan Mevdûdî yazılarında çoğunlukla müslümanların içinde bulunduğu kötü durumu ele aldı. Hilâfet hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasından vuku bulan Hindu-müslüman çatışmaları Mevdûdî'nin fikir hayatında derin izler bıraktı. Bir ara, İngilizler'in Hindistan'ı işgaline karşı çıkarak burada yaşayan müslümanların Afganistan'a göç etmesi gerektiğini savunan Hindistan Hicret Hareketi'ne katıldı. Bu arada Ebüzziyâd Niyâzî'den "ders-i nizâmî" denilen farklı bir yöntemle Arapça, fıkıh, edebiyat, mantık ve kelâm okudu; ardından Fetihpûrî Medresesi'nden de icâzet aldı. Ayrıca İngilizce öğrendi.

1928'de Haydarâbâd'a (Dekken) dönen Mevdûdî 1932'de *Tercümânü'l-Şur'ân* dergisinin editörlüğünü üstlendi. Bu dergi vefatına kadar onun fikirlerinin yayılmasında önemli bir işlev gördü. 1938'de Muhammed İkbâl'in daveti üzerine Pathankod'a bağlı Cemâlpûr köyüne (Doğu Pencap) gidip bir eğitim ve araştırma kurumu olarak düşünülen dârüülislâmın kuruluşunda görev aldı. Bu merkezde ilmî çalışmaların yanı sıra siyasî faaliyetlerde de bulunmak isteyince vakfın kurucularından bazılarıyla arası açıldı. 1939'da dârüülislâmı bırakarak Lahor'a yerleşti.

Mevdûdî 1930'lu yılların sonlarında, Hindistan'ın bütünlüğünü koruyarak İngiliz işgalinden kurtulmasını savunan Di-yûbend merkezli Cem'iyyet-i Ulemâ-i

Hind'in Hint milliyetçiliği tavrına karşı çıktı. Öte yandan müslümanların bağımsız bir devlet kurmasını savunan Muhammed Ali Cinnah'ın öncülük ettiği Hindistan Müslümanları Birliği'ne de İslâmî esaslara yeterince hassasiyet gösterilmediği gerekçesiyle mesafeli durdu (Aziz Ahmed, s. 258). Böylece her iki grupla da fikir ayrılığına düşen Mevdûdî yeni bir hareket başlatmaya karar verdi ve kendisiyle benzer düşünceleri paylaşanları toplantıya çağırdı. Toplantıya katılan yetmiş beş âlim ve aydınla birlikte 25 Ağustos 1941'de Lahor'da Cemâat-i İslâmî teşkilâtını kurdu, başkanlığına da kendisi seçildi. 1942'de teşkilâtın merkezi Pathankod'a taşındı. 19 Nisan 1945'te Pathankod'daki dârüülislâmda Hindistan çapındaki 800 delegenin katıldığı genel kurul toplantısında yaptığı konuşmada İslâmî hareketin mahiyet ve geleceğini çeşitli boyutlarıyla ortaya koydu. 1947'de Pakistan'ın kuruluşunun ardından Cemâat-i İslâmî'nin Hindistan ve Pakistan'da iki ayrı teşkilât haline getirilmesi üzerine Mevdûdî Pakistan tarafında kalan Lahor'a yerleşti ve Cemâat-i İslâmî-i Pakistan'ın liderliğini üstlendi. Teşkilât bundan sonra Pakistan'ın yönetiminde İslâmî kuraların geçerli olması için faaliyet gösterdi. 1948 yılında İslâmî içerikli bir dizi radyo programı hazırlayan ve Lahor Hukuk Fakültesi'nde İslâm hukuku ve anayasasına dair konuşmalar yapan Mevdûdî, İslâmî bir anayasa talebiyle ulemâ ve diğer müslüman gruplarla iş birliğine girişti. Cemâat-i İslâmî'nin görüşleri, Pakistan'ın kuruluşundan ilk anayasanın kabul edildiği 1956 yılına kadar müslüman ittifakın taleplerini yönlendirdi. 1948 Martında cemâatin Karaçi'deki ilk genel konferansında Mevdûdî yeni kurulan Pakistan Devleti'nin şu esaslar üzerine oturtulması gerektiğini açıkladı: Pakistan hükümeti mutlak hâkimiyet sahibi Allah'ın iradesine ve emirlerine uymalıdır; İslâm hukuku ülkenin temel yasasını oluşturmalıdır; İslâm hukukuna aykırı her türlü yasa geçersizdir; hükümet iktidarını ancak İslâm hukuku çerçevesinde kullanabilir. Bu esasların ülke çapındaki bir kampanyaya dönüştürülmesi iktidarı rahatsız etti. Hükümetin politikalarını da eleştiren Mevdûdî ve teşkilâtın önde gelenlerinden bazıları 4 Ekim 1948'de tutuklandı. Kamuyundan gelen büyük tepkiler sonunda 28 Mayıs 1950'de serbest bırakılan Mevdûdî, 21 Ocak 1951'de farklı görüşlerdeki İslâmî grupları bir araya getirmek düşüncesiyle bunların yirmi bir temsilcisinin Ka-

Mevdûdî